

Wstęp

Jedną z najważniejszych cech dzisiejszych sporów jest zasada nierozstrzygalności

(Ryszard Kapuściński, *Lapidarium V*,
Warszawa 2002, s. 119)

Obserwując współzależności przemian cywilizacyjnych, wyznaczanych przede wszystkim przez skutki postępu naukowo-technicznego, kształtujący się międzynarodowy ład normatywnoprawny oraz edukację ukierunkowaną na krzewienie tolerancji dla różnorodności postaw, zachowań, aspiracji ludzi oraz życia politycznego, w którym naczelne wartości stanowią: demokracja partycypatywna, osłabienie tożsamości państwowej na rzecz więzi lokalnych i globalnych, unikanie wojny jako środka rozwiązywania sporów, zauważa się, jak ważna jest w tym zakresie misja i powołanie nauki, badań naukowych. Powszechnie zauważa się, że kształt współczesnej cywilizacji generowany jest w coraz większym stopniu na osiągnięciach nauki. Umiejętne wykorzystywanie jej ustaleń warunkuje kondycję gospodarczą i społeczno-polityczną poszczególnych państw. Przy czym traci ona swe tradycyjne powołanie – dążenie do poznawania obiektywnej prawdy o świecie na rzecz profesji, jednego z wykonywanych zawodów; przestaje ona być powołaniem, pasją badacza, a staje się wyzwaniem, zadaniem zespołów ludzi, którym powierza się określone zadania do intelektualnego, metodologicznego rozpoznawania.

Postęp naukowo-techniczny powoduje ułatwienia w dostępie do pozyskiwania informacji; gdy do niedawna uczony był deponentem określonej wiedzy, często zdobywanej w długim procesie poznawczym, to obecnie w krótkim czasie zdobywa się różnorodne informacje za pośrednictwem urządzeń informatycznych. System zadaniowy nauki powoduje, że staje się ona jednym z czynników produkcji; znamienne są w tym względzie słowa fizyka rosyjskiego, laureata Nagrody Nobla Piotra Kapicy (1894-1984), że „nauka straciła wolność. Nauka stała się siłą produkcyjną. Stała się bogata, ale stała się niewolnicą, a część jej jest strzeżona w sekrecie”, co odnosi się przede wszystkim do nauk ścisłych.

W szczególnej sytuacji znajdują się obecnie nauki humanistyczne; z jednej strony, ze względu na doraźne korzyści faworyzuje się nauki ścisłe, aczkolwiek w sytuacji dostrzegania ważkich zagrożeń dla ludzkości takich, jak: dehumanizacja środowiska pracy i stosunków międzyludzkich, osłabienia kreatywności intelektualnej z powodu wszech-

obecnych komputerów w życiu człowieka, trudności w zrozumieniu i przystosowaniu się człowieka do coraz szybszego tempa życia, dysproporcji między rozwojem materialnym i duchowym, wyzwaniem staje się rozpoznawanie humanistyczne rzeczywistości, w imię m.in. posłannictwa: uczuć istnienia, uczuć dla istnienia; w tej sytuacji humanistyka jawi się jako poznanie i terapia.

W nauce humanistycznej nierzadko jednak ujawniają się zagrożenia, jak że pojawia się w niej amatorszczyzna. Badaczy zastępują amatorzy przygód intelektualnych; wiedzę metodologiczną zastępuje się potocznym doświadczeniem; prawdę o rzeczywistości zastępuje tzw. poprawność ideologiczno-polityczna; autorytet uczonego zastępują idole życia medialnego; pogłębione systemowe analizy zastępują wybiórcze informacje sondażowe.

W badaniu humanistycznym ujawnia się zderzenie powołania w zakresie ustaleń poznawczych; zmniejsza się zainteresowanie ujęciami teoretycznymi na rzecz dostarczenia wiedzy deskryptywnej; refleksję intelektualną przysłania prosta sprawozdawczość. W sferze życzeniowej pozostają tzw. standardy nauki światowej, jak tworzenie syntez teoretycznych, ujawnianie prawidłowości w rzeczywistości „stającej się”, rozpoznawanie interdyscyplinarne makroprocesów, odnoszenie rozpoznawanej rzeczywistości do typowych teorii objaśniania zjawisk i procesów rzeczywistości kulturowo-cywilizacyjnej.

Ważna rola w objaśnianiu zjawisk i procesów życia kulturowego zarówno jednostkowego, jak i zbiorowego przypada nauce o cywilizacji. Fundamentalne znaczenie mają w tym względzie interpretacje: 1. oscylacji cyklicznych, zakładające o cyklicznych nawrotach w czasie, określonych symptomów, zjawisk, 2. objaśnień linearnych, zakładających, że określone zjawiska mają swój początek oraz, że w czasie ulegają one rozwojowi, przekształceniom, dojrzewaniu, prowadzącym ku obumieraniu, zanikowi, 3. objaśnień zwanych spiralnymi, gdzie zakłada się postrzeganie w rozwoju linearnym ogniw oscylacji cyklicznych. W objaśnianiu cywilizacyjnym zwraca się uwagę na sytuowanie danych zjawisk i procesów w długim horyzoncie czasowym, w powiązaniach systemowych, w odniesieniach genetyczno-funkcjonalnych.

W objaśnianiu rzeczywistości politycznej jest istotna szczególnie staranność teoretyczno-metodologiczna badań, co wiąże się z podatnością opinii publicznej do stawiania pod pręgierzem ustaleń poznawczych politologów; zarzuca się: 1. bezpośrednią ingerencję motywacji ideologiczno-politycznych w proces badawczy, 2. dominację perspektyw potocznego doświadczenia społecznego, 3. ubogi zakres badań empirycznych. Zapomina się też o jej powołaniu *stricte* naukowym, tj. o rzeczywistym rozpoznawaniu zjawisk i procesów życia politycznego, a nie potwierdzeniu lub obaleniu wyobrażeń, domniezań, życzeń ludzi w danej rzeczywistości żyjących.

W objaśnianiu współczesnej rzeczywistości politycznej ważną rolę odgrywają środki masowego przekazu; instytucja ta powołana jest do informowania, tłumaczenia faktów i zdarzeń, objaśniania rzeczywistości nierzadko powoduje zacieranie granic między objaśnieniem doraźnym, utylitarnym rzeczywistości politycznej oraz powołaniem naukowo-badawczym; przy czym nierzadko dziennikarze oraz ludzie „mediów” instrumentalnie przywdziewają szaty uczonych, powołują się w objaśnianiu rzeczywistości politycznej

na autorytet uczoności. W tzw. parciu medialnym zapomina się o granicy, jaka istnieje między powołaniem naukowym oraz objaśnianiem potocznym rzeczywistości politycznej.

Ład informatyczny generuje nową bazę źródłową do rozpoznawania zjawisk i procesów społeczno-politycznych oraz w ogóle kulturowo-cywilizacyjnych; w tej sytuacji zdobywa pierwszeństwo potoczna wizja polityki świata, prezentowana w blogach, forach, stronach internetowych ludzi i polityki instytucji życia kulturowego. W świecie tym ujawnia się duża siła wirtualności, oderwania od realiów życia społeczno-politycznego; nierzadko buduje się wirtualny kanon moralny postaw, zachowań, aspiracji politycznych, co nie osadzone jest w realiach a w sferze wyobrażeń; stan ten stanowi podatny grunt do prowadzenia manipulacji ideowych i politycznych przez różne ośrodki decydentów politycznych.

Świat polityki, jego postrzeganie intelektualne w rzeczywistości kształtowania się współczesnego ładu informacyjnego ujawniają duży dysonans oczekiwaniami a praktyką; wciąż stawia się pytanie: czy rozpoznając zjawiska i procesy polityczne, specjaliści dostarczają wiedzy naukowej, czy takiej wiedzy, która już nie jest, jeszcze nie jest, nigdy nie będzie, czy wręcz nie pragnie być wiedzą naukową? Postrzega się w tym względzie tzw. problem nierozstrzygalności. Uznając „wolność” za fundamentalną wartość w dociekaniach badawczych, należy podzielić opinię, że badacz zjawisk i procesów politycznych nie powinien proponować ostatecznego obrazu rozpoznawanej rzeczywistości, a jedynie powinien proponować ostateczny obraz rozpoznawanej rzeczywistości, a jedynie rzetelne jego zarysowanie.

W prezentowanym tomie zamieszcza się ustalenia badawcze z ostatnich lat, prowadzonych głównie przez pracowników Zakładu Nauki o Cywilizacji. Zwracają uwagę w tym względzie objaśnienia współczesnych zjawisk globalnych z punktu widzenia nauki o cywilizacji, interpretacje życia politycznego, instytucji politycznych, postrzeganie zjawisk edukacyjnych, stosunki międzynarodowe w procesie przemian europejskich, przemiany społeczno-ekonomiczne, religijno-wyznaniowe, tożsamości rosyjskiej, estońskiej, rzeczywistości lokalnej pomorskiej i gdańskiej oraz kwestii mniejszościowych.

Swoiste dopełnienie podniesionych w artykułach zagadnień poznawczych zawiera się w prezentacji publikacji książkowych, poświęconych problemom metodologii badań, interpretacji przeszłości, pozostającej w swoistej opozycji wobec polityki historycznej poświęconej dziejom Polski, Kresom Wschodnim, stosunkom polsko-rosyjskim, współczesnej tożsamości politycznej Rosjan, przemianom ustrojowym w Azji Centralnej, polityce społecznej oraz biografiami politycznym, gdzie podkreśla się, jak tempo przemian je może destabilizować.

Prezentując ustalenia badawcze obok powołania *stricte* naukowego zwraca się uwagę na ich przesłanie dydaktyczne, na uświadamianie procesów przemian kulturowo-cywilizacyjnych, a w tym uświadamianie procesów przemian kulturowo-cywilizacyjnych, a w tym ujawniające się różne zagrożenia zarówno o charakterze lokalnym, jak i globalnym.

Redakcja

Gdańsk, w październiku 2008 r.